

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

1:e antikvarie
Elisabeth Backman Broomé
Kulturmiljöenheten

BESLUT

1(6)

2021-03-01

432-5818-12

Bostadsrättsföreningen Geijer
geijer42@outlook.com

Byggnadsminnesförklaring av S:t Erikshuset, kv Hjalte, Luthagen 43:1, Uppsala domkyrkoförsamling, Uppsala kommun, Uppsala län

Beslut

Länsstyrelsen beslutar att med stöd av 3 kap 1 § kulturmiljölagen (1988:950), (KML), förklara S:t Erikshuset, kv Hjalte, Luthagen 43:1, Uppsala domkyrkoförsamling, Uppsala kommun, som byggnadsminne.

Med stöd av 3 kap 2 § KML meddelar Länsstyrelsen samtidigt följande skyddsbestämmelser.

Byggnadsminnet omfattar fastigheten Luthagen 43:1 med flerbostadshus, förgård och innergård.

- Byggnaden får inte rivas
- Byggnaden får inte till sin exteriör byggas om eller på annat sätt förändras
- I byggnadens inre får inte förändringar göras i entréhall, arkadgång och trapphus. Skyddet avser här ändring av stomme och befintlig planlösning liksom ytskikt samt den ursprungliga fasta inredningen såsom inbyggda montrar, lägenhets- och köksdörrar, överljusfönster, trappor, handledare och trappräcken.
- I de enskilda lägenheterna omfattar skyddet de ursprungliga öppna spisarna.
- Det med heldragen röd linje markerade området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Området ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets kulturhistoriska värde inte minskar.
- Vård- och underhållsarbeten av skyddade delar ska utföras på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet ska ske med material och metoder som är anpassade till byggnadens kulturhistoriska värde.

2021-03-01

432-5818-12

Om särskilda skäl föreligger för ändring av byggnadsminnet i strid mot gällande skyddsföreskrifter, får länsstyrelsen lämna tillstånd till åtgärden enligt 3 kap 14 § KML.

Enligt 3 kap 21 § KML gäller detta beslut omedelbart, även om det överklagas.

Beskrivning av ärendet

Brf Geijer väckte 2008-11-23 fråga om byggnadsminnesförklaring av S:t Erikshuset. Framställan om byggnadsminnesförklaringen hade föregåtts av samråd med Länsstyrelsen samt Upplandsmuseet.

Hösten 2019 lades ett uppdrag ut på Upplandsmuseet att upprätta ett kunskapsunderlag om aktuell byggnad inför Länsstyrelsens handläggning av ärendet. Ett kunskapsunderlag (upprättat av Agnetha Pettersson/Upplandsmuseet) överlämnades till Länsstyrelsen 2019-12-20.

Brf Geijer fick 2020-02-11 ta del av nämnd utredning. Samråd har därefter skett mellan föreningen och Länsstyrelsen.

2020-12-08 remitterades ärendet till Uppsala kommun. Något yttrande har inte inkommit till Länsstyrelsen.

Historik

S:t Erikshuset

S:t Erikshuset var fram till 1981 ett hyreshus i privat ägo. Fastigheten ägs idag av Bostadsrättsföreningen Geijer som bildades 1981. Bostadsrättsföreningen har 20 lägenheter fördelade på tre trappuppgångar.

S:t Erikshuset uppfördes åren 1928-29 som ett hyreshus i det s.k. Eriksområdet. Byggherre var Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker. Markområdet i kvarteret Hjalte, och anslutande kvarter, hade innan bebyggandet med flerbostadshus nyttjats som lertäkter för S:t Eriks lervarufabrikers behov och efter avslutad utvinning ville företaget exploatera marken för bostadsändamål. S:t Erikshuset skulle stimulera till ett fortsatt byggande inom området samtidigt som byggnaden i sig skulle visa upp och marknadsföra Lervarufabrikens produkter. Såväl fasader som interiörer försågs med materialval och omsorgsfullt utformade och dekorativa detaljer ur företagets produktion, såsom murtegel, fasadtegel, profiltegel, omfattningstegel, tegelgolv, kakelplattor och dekorativa reliefer. I entréplanets arkadgång inreddes bl.a. fasta montrar avsedda att visa upp företagets konstgods och hushållskeramik. Materialen ur företagets produktion kompletterades med snickerier, smide och plåt av hög

kvalitet och med omsorgsfull utformning vilket bla husets balkonger och balkongfasader ger uttryck för.

Det röda teglets materialpåverkan redovisas i fasaderna och i den dekorativa utsmyckningen. Detta var ovanligt i samtida byggande på 1920-talet där slätputsade fasader och putsdekor dominerade.

S:t Erikshuset uppfördes efter ritningar av Uppsalas dåvarande stadsarkitekt Gunnar Leche (1891-1954). Leche kom under sin tid som stadsarkitekt i Uppsala att stå bakom såväl ett större antal bostadshus som ett flertal märkesbyggnader som än idag ger staden mycket av sin karaktär. Leche ritade bl.a. Vaksalaskolan, Nannaskolan samt Uppsala stadsteater.

Leche skissade 1926 på en monumental miljö för de bredvid varandra liggande kvarteren Hjalte och Ejvind vid Geijersgatan, med mellanliggande gator Sibyllegatan och Viktoriagatan. Av Leches hand blev det dock endast S:t Erikshuset som uppfördes enligt de ursprungliga intentionerna.

Planen för S:t Eriksområdet ändrades av Leche på 1930-talet, och modifierades ytterligare på 1940-talet då området slutligen byggdes färdigt. Företaget S:t Eriks Lervarufabriker var dock delaktiga vid bildandet av bostadsrättsföreningar som lät uppföra flerbostadshus på Geijersgatan 44,46 och 48 i intilliggande kvarteret Ejvind. S:t Eriks Lervarufabriker kom även att inrätta ett kontor och visningsrum i bostadshuset på Geijersgatan 48.

Det oputsade teglet som präglar S:t Erikshusets fasad är inte typiskt för de bostadshus som Leche stod bakom. Det påkostade bostadshuset var avvikande mot de flerbostadshus Leche ritade på 1920- och 30-talen, dvs. putsade flerbostadshus i ljusa färger. Stilen svarade inte mot hans arkitekturideal och enligt uppgift ska Leche aldrig senare i sin verksamhet refererat till S:t Erikshuset.

Hyreshuset uppfördes med 20 lägenheter, enligt planritningarna i storlek om ett rum och kokvrå, två rum, två rum och kokvrå, 2 rum och kök, fyra rum och kök respektive fem rum och kök. Hälften av lägenheterna utgjordes av fyrrummare. De större lägenheterna hade enligt planritningarna möblerbar hall, hembiträdesrum, badrum och öppen spis i sällskapsrummen. Hyreshuset hade en hög standard med hänsyn till dåtidens förutsättningar och krav. Hösten 1929 stod S:t Erikshuset klart för inflyttning. Bostadshusets största lägenhet disponerades av S:t Eriks Lervarufabrikens disponent. Vid inflyttningen stod huset som en ensam solitär inom ett ännu ej utbyggt område vid Geijersgatans västra del, i utkanten av det område som hade omfattats av 1880-års stadsplan. Gatunätet var ännu inte helt ordnat, men spårväg var framdragen på en vägbank till förstadsbebyggelsen i Erikslund, där S:t Eriks Lervarufabriker hade sin fabrik för kakel- och keramiktillverkning.

Upplandsleran

Upplands lättillgängliga och tjocka lager av röd- och gulbrännande ishavsleror medförde att de centrala och västra delarna av landskapet varit centrum för en storskalig lervarutillverkning under andra hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet. I Uppsala stad fanns tegelbruk, kakelfabriker och tillverkare av

konstgods och hushållskeramik. Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker hörde till de större företagen.

1888 grundades en mindre fabrik för tillverkning av kakel på Blomgatan 9 i Erikslund, i nuvarande kvarteret Astronomen. Fabriken fick efter något år namnet S:t Eriks Kakelfabrik. Kakel till kakelugnar och specialdelar till dessa utgjorde huvudproduktionen.

1907 bildades Aktiebolaget S:t Eriks Lervarufabriker. Personal och lertäkter övertogs från S:t Eriks Kakelfabrik. Kakelfabrikens lertäkter återfanns öster om förstadsbebyggelsen och fabriken i Erikslund. Kakelfabrikens verksamhet utvidgades med tillverkning av konstgods och hushållskeramik. Från 1910 hade fabriken en av Sveriges mest mångsidiga tillverkningar av keramiska produkter, förlagd till en ort. Fabrikslokalerna utvidgades i den utsträckning som den begränsade tomtytan tillät, men lokalernas begränsning tillät inte en så rationell drift att rörelsen blev tillräckligt lönsam. Tillverkningen bibehöll mycket av sin hantverksmässiga karaktär.

1908 – 1909 uppfördes ett modernt stort tegelbruk i Köpmangatans förlängning mot nordväst, i nuvarande kvarteret Grenen. S:t Eriks Lervarufabriker hade förvärvat ett område med tillgång på lämplig lera för lertäkt mellan nuvarande Geijersgatan och Börjegatan. Tegelbruket hade en bred produktion med murtegel av olika slag, högporöst murtegel, mellanväggsplattor, håltegel, fasadtegel, golvtegel, tegelrör för dräneringsändamål, kabeltegel m m. Under 1940-talet började fasadtegel i högre utsträckning att användas vid nybebyggelse i Uppsala. S:t Eriks Lervarufabriker koncentrerade sig då på gult fasadtegel med ojämn ytbehandling och hållkanaler. Uppsala stads tillväxt med krav på byggbar mark för bostäder kom att hamna i konflikt med tegelbrukets verksamhet, och dess behov av nya lertäkter. 1962 lades tegelbruket ned, och byggnaderna revs. Omkring 1960 hade företaget nästan helt övergått till betonggodstillverkning, och namnet ändrades till S:t Eriks betong.

Motiv för byggnadsminnesförklaringen

S:t Erikshuset är ett bostadshus som besitter mycket höga arkitektoniska, byggnadshistoriska och kulturhistoriska värden, vilket inbegriper den höga kvaliteten på materialval och fast inredning. Byggnaden besitter en mycket hög grad av autenticitet, då den har bevarat den gestaltning den fick vid uppförandet åren 1928-1929. S:t Erikshuset är ritat av Gunnar Leche vilken som Uppsalas stadsarkitekt åren 1920-54 kom att ha stor påverkan på stadens utseende. Leche kom att stå bakom en mycket stor del av de flerbostadshus som uppfördes i de nya stadsdelarna, bl.a. SalaBackar, Fålhagen och Luthagen.

Huset utgör ett mycket värdefullt uttryck för ett kulturarv med en stark lokal och regional prägel. Lervaruindustrin utgjorde en högst betydande näringsgren i Uppsala och Uppland under 1800-talets sista del och 1900-talets första hälft. S:t Erikshuset representerar som byggnad i sig en nittioårig kontinuitet på platsen. Platsen för byggnaden har en historisk kontinuitet som tidigare lertäkt för S:t Eriks Lervarufabrikers behov. Till denna kontinuitet ansluter de närliggande historiska

2021-03-01

432-5818-12

platserna för lervarufabrikens tidigare verksamheter, kakel- och keramikfabriken i kvarteret Astronomen och tegelbruket i kvarteret Grenen. S:t Eriks Lervarufabriker var en av de största lervarufabrikerna under 1900-talets första decennier, och den som hade den mest mångsidiga produktionen. Det påkostade bostadshuset ger i materialvalen en bild av S:t Eriks mångsidiga produktion och produkternas användning. Ur teknikhistorisk synpunkt avsåg materialvalen att representera det yppersta som företaget kunde producera, och den kvalitet företaget var välkänt för.

Mot bakgrund härav finner Länsstyrelsen att S:t Erikshuset väl uppfyller kraven i 3 kap 1 § KML – synnerligen högt kulturhistoriskt värde – och får förklaras som byggnadsminne.

Länsstyrelsen beslutar därför att förklara S:t Erikshuset i Uppsala som byggnadsminne och meddelar samtidigt erforderliga skyddsbestämmelser.

Bestämmelser som beslutet grundas på

Av 3 kap 1 § KML framgår bla att en byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.

Enligt 3 kap 2 § 1 st KML ska länsstyrelsen, när en byggnad förklaras för byggnadsminne, genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

Information

Länsstyrelsen lämnar råd ifråga om underhållet av byggnadsminnet.

Detta beslut skickas till Lantmäteriet för registrering i fastighetsregistret.

Ni kan överklaga beslutet

Se bilaga med överklagandehänvisning (bilaga 2).

De som medverkat i beslutet

Beslut i detta ärende har fattats av landshövding Göran Enander, efter föredragning av 1:e antikvarie Elisabeth Backman Broomé. I ärendet har även avdelningschef

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

BESLUT

6(6)

2021-03-01

432-5818-12

Christel Benfalk, länsantikvarie Roger Edenmo samt länsjurist Erika Rydgren deltagit. Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrifter.

Så här hanterar Länsstyrelsen personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa finns på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

Bilagor:

1. Karta byggnadsminne
2. Överklagandehänvisning förvaltningsrätten

Kopia till:

Riksantikvarieämbetet
registrator@raa.se

Uppsala kommun
Uppsala.kommun@uppsala.se

Upplandmuseet
info@upplandsmuseet.se